

Congres over papierrestauratie georganiseerd door het Institute of Paperconservation (IPC)

Patricia Rau, restaurateur AMSAB

Het IPC is een Engelse organisatie die zich enkel bezighoudt met papierrestauratie. Het is het centrum waar alle ideeën en technieken van over de ganse wereld worden verzameld en uitgewisseld. Deze bevindingen worden gepubliceerd in zijn tijdschrift *The Paper Conservator*.

Het Congres wordt om de vier jaar georganiseerd telkens in Groot-Brittannië, dit keer had het plaats in Londen van 6 tot 9 april. Een zeshonderdtal deelnemers kwamen er luisteren naar vijfendertig sprekers. De meeste sprekers hadden het over hun ervaring met, en hun oplossing voor een specifiek probleem bij het restauratiewerk.

Maar eerst een korte uitleg over het papier zelf.

Het eerste papier werd gemaakt in China in 105 vóór Christus, op basis van oude lompen en touwen. De formule was geheim, en enkel ten dienste van de keizer. In de zevende eeuw hebben Arabieren papierfabrikanten ontvoerd en verplicht aan het werk gesteld in Samarkand en Perzië. De formule werd aangepast door toevoeging van hennep en vlas, aldaar veel gebruikte materialen. De kennis werd via de Middellandse Zee in Europa doorgegeven, door de inval van de Moren in Spanje en door de kruisvaarders. De eerste Europese papiermolen werd gebouwd in Italië in 1276. Het aanvankelijk handgeschept en later machinaal vervaardigd lompenpapier zal bij ons blijven bestaan tot in de eerste helft van de negentiende eeuw.

Toen werd, wegens de grote vraag naar papier, gezocht naar een andere basis dan lompen, die niet eindelijk voorradig waren en hennep, waarvan het kweken verboden werd wegens zijn bedwelmende eigenschappen.

Hout was meer voorradig en leende zich tot industriële vervaardiging van papier. Jammer genoeg is papier op basis van hout van veel mindere kwaliteit dan lompenpapier. De vezels van houtpapier zijn korter, hebben minder hechting en zijn zuurhoudend waardoor het papier verkleurt (bruin), soepelheid verliest en breekt. Vandaar het probleem met archiefmateriaal van na 1850; dit papier is in zeer slechte, meestal hopeloze toestand. Een probleem waar het AMSAB mee kampt.

Papersplitting de oplossing voor het AMSAB-archief?

Het lijkt ongelooflijk maar het papier wordt letterlijk gesplitst. De voorzijde wordt gescheiden van de achterzijde. Er wordt een verstevigend en zuurvrij vel tussen gestoken en de drie delen worden terug gehecht. Deze methode kan het gemakkelijkst uitgevoerd worden op papier van slechte kwaliteit (korte vezel, verzwakt door zuur). Het voordeel is dat de restauratie bijna onzichtbaar is en dat het een ideale versteviging is voor documenten die aan beide zijden bedrukt zijn.

De behandeling gebeurt als volgt:

- Er wordt een drager bevestigd aan de voorkant en aan de achterkant van het origineel met lijm die sterker is dan de hechting van het papier zelf in een bepaalde vochtigheid.
- Met de dragers wordt het papier in twee delen uit elkaar gehaald
- Een tussenstuk wordt er tussenin gelijmd met lijm die sterker is dan deze tussen de dragers en het origineel
- Dit wordt samengeperst en na een tijd

kunnen de dragers van het geheel verwijderd worden.

Deze methode kan zowel manueel als machinaal toegepast worden. Met de machine ontwikkeld in Duitsland (na 30 jaar onderzoek) kan men tot 2.000 vellen per dag versterken; de prijs, is echter een andere zaak.

Een zoektocht naar archieven. Het verhaal van een volgehouden inspanning

Rik De Coninck, departement Archief
AMSAB

Op 29 april had de persvoorstelling van het boek *Een zoektocht naar archieven. Van NISG naar AMSAB* plaats; ze was gekoppeld aan de presentatie van de gemicrofilmde socialistische archieven uit Moskou. Achtereenvolgens kwamen prof. Herman Balthazar, dr. Wouter Steenhaut, Charles Godart van het ministerie van Economische Zaken, prof. Mansur Muchamedjanov (directeur van het voormalig Bijzonder Archief), Patricia Grimsted en tenslotte Jacques Forest namens P&V aan het woord. Patricia Grimsted, die al zeven jaar naar buitenlandse archieven in Russische instellingen zoekt, wees erop dat geen enkel ander land dan België al zover staat in de beschrijving van verdwenen archieven. Prof. Muchamedjanov gaf uitleg over de diversiteit van de collecties en legde de nadruk op de bestanden in verband met krijgs- en andere gevangenen uit Duitsland en diens bondgenoten. Wouter Steenhaut gaf een overzicht van de problemen waarmee hij geconfronteerd werd bij het zoeken naar archieven en gaf verbluf-

fende cijfers over de omvang van de grootste cultuurroof uit de geschiedenis: 10 tot 16 miljoen boeken, duizenden goederenwagons...

Na een jarenlange zoektocht naar de verdwenen gewaande archieven van het Nationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (NISG) hadden Wouter Steenhaut en Michel Vermote in 1992 de euforie gekend van de ontdekking van een deel van deze documenten. Bij die gelegenheid gaf het AMSAB een speciaal nummer van *AMSAB-Tijdingen* uit (de voorloper van *Brood & Rozen*).

In de loop van de laatste vijf jaar bleven deze twee historici met dezelfde hardnekkigheid voortzoeken naar andere documenten en moesten ze moeilijke onderhandelingen voeren over de reproductie. Van restitutie komt voorlopig niets in huis, maar voor de onderzoekers bestaat nu toch de mogelijkheid om al een flink deel van de Belgische archieven in de leeszaal van het AMSAB te consulteren.

Een stand van zaken drong zich op; daarom dit boek. In het buitenland is er een ware vloedgolf aan publicaties over de cultuurroof tijdens de Tweede Wereldoorlog⁽¹⁾. In België was daarover tot nu toe niet gepubliceerd. Voor de redactie kregen Steenhaut en Vermote de steun van Jacques Lust, specialist inzake de roof van kunstschaten, en van Evert Maréchal die de problemen in verband met restitutie op de voet volgt.

Het boek vangt aan met een historiek van het NISG, een gespecialiseerd archiefcentrum, dat onafhankelijk een wetenschappelijke opdracht moest vervullen. Het werd opgericht in 1937 onder impuls van Joseph Lemaire, de directeur-generaal van La Prévoyance Sociale. Aan het hoofd stond de

Persconferentie van 29 april 1997, v.l.n.r.: Herman Balthazar, Wouter Steenbaut, vertaler, Mansur Muchamedjanov, vertaler, Andrey Doronin en Patricia Grimsted

Gentse professor Fernand Vercauteren, die in de loop van drie jaar een belangrijke verzameling uitbouwde: het omvangrijke archief van Louis Bertrand was een eerste aanwinst, aangevuld met archieven van militanten van de Eerste Internationale. De bibliotheek bevatte ongeveer 20.000 volumes. Pogingen om niet-socialistische archieven te verwerven leverden zelden resultaat op.

Bij de Duitse inval in 1940 werd de collectie niet in veiligheid gebracht; men koesterde de ijdele hoop dat de nazi's respect zouden hebben voor het wetenschappelijke karakter van het instituut. Tijdens de zomer van 1940 was het echter reeds duidelijk dat twee bezettende organisaties zochten naar archieven van vrijmetselaars, joden en marxisten. Enerzijds was er de Sicherheitsdienst (SD) en anderzijds de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR), genoemd naar de nazi-ideoloog Alfred Rosenberg die een ideologisch gevecht voerde tegen een vermeend 'joods-maçonniek bolchevistisch wereldcomplot'.

Deze twee organisaties betwistten elkaar het bezit van de NISG-collectie; uiteindelijk werden door de SD in het geheim minstens 25

koffers archiefmateriaal naar het Reichssicherheitshauptamt (RSHA) in Berlijn vervoerd. De ERR bracht nadien minstens 200 koffers bibliotheekmateriaal naar Amsterdam. Op het einde van de oorlog werd het grootste deel naar Duitsland, Oostenrijk en Polen vervoerd. Het deel dat in het RSHA zat kwam in Polen of Tsjecho-Slowakije terecht, waar het in handen viel van de Russische trofeeëncommissies.

Zoals alle andere bevrijde landen zocht ook de Belgische staat naar verdwenen goederen. Eind 1944 werd de Dienst Economische Recuperatie (DER) daartoe opgericht. Eerst werd er gezocht naar verdwenen economische goederen (treinen, schepen...) later naar culturele, en sporadisch naar verdwenen bibliotheken en archieven. Alleen het grootste deel van de bibliotheek van het NISG werd teruggevonden in de Britse sector en naar Brussel gebracht, de rest van de bibliotheek en de collectie archieven werden niet teruggevonden. Na 1946 werd ook door Joseph Lemaire niet voortgezocht naar archieven. Integendeel, de gebouwen van het NISG werd ingenomen door de pas opgerichte

vormingsinstelling Institut Emile Vander-velde, en in 1967 werd het patrimonium van het NISG geschonken aan de ULB om de stichting van de VUB te steunen.

De Russische autoriteiten hadden ondertussen een ware cultuurroof gepleegd in de door hen bezette gebieden. Ze hadden daarbij veel belangstelling voor de door de nazi's geroofde archieven: vooral de militaire archieven en de archieven van socialistische en revolutionaire organisaties weerhielden hun aandacht. Toen er vanaf de jaren '70 door westerse historici vragen werden gesteld naar de verdwenen archieven, antwoordden de Russen dat die vernietigd waren en dat de Duitsers daarvoor verantwoordelijk waren.

De internationale zoektocht van het AMSAB leverde resultaat op na de val van de Berlijnse muur. In maart 1992 verklaarde de directeur van het Osoby-archief - het Bijzonder Archief, één van de meest geheime archiefinstellingen van de vroegere Sovjet-Unie - 224 dossiers van het NISG te bewaren. Ook andere Belgische archieven bleken zich daar te bevinden, in totaal 35 fondsen, samen 20.088 dossiers met tienduizenden documenten. Driekwart ervan komt van het ministerie van Landsverdediging, een aanzienlijk deel komt van joodse en vrijmetselaarsorganisaties. De socialistische archieven handelen over ongeveer 100 jaar sociale en politieke geschiedenis van België.

De Belgische archieven blijken verspreid te zijn over verschillende instellingen in Moskou. De aanvankelijke bereidwilligheid van de Russische overheid om deze archieven terug te geven werd al in 1993 teniet gedaan door het groeiend nationalisme, dat de geroofde cultuurgoederen als compensatie voor oorlogschade aanziet. Voorlopig bleek alleen

reproductie via microfilm mogelijk. De eerste resultaten van deze operatie kunnen nu bekeken worden in de leeszaal van het AMSAB in Gent: microfilms van de archieven van het NISG, Louis Bertrand, Le Peuple, Arthur Wauters, L'Affranchissement... Er werden ook microfilms gemaakt van delen van interessante buitenlandse archieffondsen, zo bv. de dossiers van inlichtingsagent Bogomolez die gedetailleerde informatie bevatten over de activiteiten van communistische en trotskistische bewegingen in België in de jaren '30. Tot nu toe werden alleen al in het Osoby-archief 150.000 opnamen gemaakt. Ook met andere Russische instellingen werden dergelijke samenwerkingsakkoorden onderhandeld: in het vroegere Instituut voor Marxisme en Leninisme werden opnamen gemaakt van archieven van Eugène Hins, César De Paepe... in de Sociaal-Politieke Staatsbibliotheek werden periodieken gefotokopieerd.

De hoop dat de Belgische archieven ooit terugggegeven worden is minimaal: alleen het Grondwettelijk Hof zou nog een mogelijkheid bieden. De Doema en de Federatieraad hebben een ontwerp goedgekeurd dat teruggave haast onmogelijk maakt, veto's van Jeltsin worden weggestemd.

"Indien geen restitutie plaatsvindt rest ons de troost dat dankzij het AMSAB belangrijke delen ervan gemicrofilmd zijn en ter beschikking van het publiek staan" besluiten de auteurs.

- (1) We vermelden hier enkel de laatste twee studies:
H. FELICIANO, *The lost museum. The nazi conspiracy to steal the world's greatest works of art*, New York, 1997.
E. SIMPSON, *The spoils of war. World War II and its aftermath: the loss, reappearance and recovery of cultural property*, New York, 1997.